

HUR REKRYTERAS

HEMVÄRNET SOCIALT?

RANDANTECKNINGAR TILL EN UNDERSÖKNING

Av hemvärnspastor INGEMAR LINDSTAM, Rottne

I.

TILL de moderna och mäktiga folkrörelsernas gemensamma drag hör för närvarande en ganska markerad fosterländskhet; Sveriges flagga torde inom dem alla intaga en hedersplats. Denna patriotism är genomgående färgad av ett demokratiskt folkhemsideal, som under de senaste kritiska åren vuxit sig allt starkare i vårt medvetande. Folkhemmets arkitektur och inredning kan ur olika synvinklar gestalta sig ganska olika; den ene drömmer kanske närmast om ett väldigt missionshus, den andre om ett lika väldigt frisksportarläger; men genomgående gäller att man är tacksam för det land som vi redan äga och redo att samverka med alla goda krafter för att bevara och värna det.

Visionen av folkhemmet är även den drivande kraften bakom hemvärnets tillkomst. Hemvärdet blev en folkrörelse med detta för alla folkrörelser gemensamma element som samlande symbol, det må vara medvetet eller omedvetet. När appellen kom till frivillig samling i farans stund, blev svaret omedelbart och kraftigt. Detta berodde förvisso icke på något synnerligt militärt intresse hos hemvärnsmännen. Man befann sig ej i något tillstånd av upptänd chauvinism. Blott undantagsvis lät man sin anmälan dikteras av antipati för en eller annan främmande makt, även om man kraftigt reagerade mot allt våld och allt förtryck. Någon annan politisk linje än *fosterlandskärlek, frihetskärlek och fredskärlek* är icke möjlig att upptäcka vid objektiva studium av hemvärdets väsen. För dessa värden var hemvärnsmannen redo att offra allt, när han anmälde sig till tjänstgöring i en stund, då om någonsin defaultistisk inställning borde varit begriplig. Trots denna stridsvilja är det ingalunda obefogat att kalla hemvärdet en fredsörelse. Icke

kriget utan freden var dess tändande vision. Fred och frihet åt folkhem och hembygd var den lösen som samlade hemvärnet både som folkarmé och folkrörelse.

II.

Det synes numera på fackmannahåll vara vedertaget att räkna de frivilliga försvarsorganisationerna till folkrörelserna. Så gör en auktoritet som E. H. Thörnberg, och professor Hilding Pleijel accepterar i några terminologiska reflexioner i augustinumret av »Korrespondens» lottarörelsen som folkrörelse. Här har i huvudsak anknutits till hans tankegångar, som vidare utvecklats. Det synes oss då även önskvärt, att en folkrörelse i ordets bokstavliga bemärkelse omfattar så vida samhällslager som möjligt. Godkänner man en sådan synpunkt, är en undersökning av hemvärnets sociala struktur motiverad, och då den även har militärt intresse, har den beordrats av hemvärnschefen och nyligen slutförts av undertecknad beträffande Skåne, Småland och Blekinge. Resultatet är sådant, att dess huvudpunkter ej böra undanhållas en vidare krets.

Med ledning av fostabernas hemvärnsrullor har varje man avprickats i en tabell, uppgjord efter anvisningar av professor Carl-Erik Quensel. Denna tabell hänför hemvärnsmannen till en viss socialgrupp och registrerar samtidigt om han befinner sig över, i eller under värnpliktsåldern samt i förekommande fall hans befälsställning och då även hans militära utbildning. Landsbygd och stad redovisas särskilt. Socialgrupperingen möjliggör jämförelse med statistiken från 1940 års folkräkning beträffande såväl näringsgren och socialklass som ålder, men tar här särskilt sikte på att urskilja graden av självständighet eller befälsvana i yrket, detta i avsikt att söka få fram principerna för hemvärnets befälsurval.

Vår socialgruppering omfattar följande kategorier:

- A: jordbruk och binäringar, med undantag av godsägare och förvaltningspersonal, som återfinnes å E och F. Undergrupper:
  - a 1: jordägare, arrendatorer och torpare
  - a 2: jordbruksarbetare och hemmasöner
  - a 3: skogsarbetare
  - a 4: trädgårdsarbetare (handelsträdgårdsmästare å D)
  - a 5: fiskare (både företagare och arbetare)
- B: förmän och arbetare inom industrin. Undergrupper:
  - b 1: verkmästare, förmän, övermaskinister m. fl.
  - b 2: specialutbildade arbetare; mekaniker, maskinister m. fl.

Hur rekryteras hemvärnet socialt?

- b 3: industriarbetare i allmänhet och grovarbetare
 C: hantverkare. Undergrupper:
 c 1: företagare inom småindustri och hantverk
 c 2: arbetare inom hantverk, lärlingar (gränsa ofta till b 2)
 D: handel (mest minuthandel). Undergrupper:
 d 1: företagare och föreståndare, ej sällan på gränsen till C
 d 2: butiksbiträden, många transportarbetare och springpojkar
 E: lägre tjänstemän och »manschettfolk» av medelklass. Undergrupper:
 e 1: lägre kontorsmän i allmän tjänst; »administrativ personal»
 e 2: kontorspersonal, ritare, lägre ingenjörer
 e 3: lägre lantbruks- och skogstjänstemän, vaktmästare, brevbärare
 F: socialt överskikt, såväl avseende ekonomi som utbildning. Undergrupper:
 f 1: godsägare, grosshandlare, direktörer, disponenter, fabrikörer
 f 2: personer med universitets- och högskoleutbildning
 f 3: folkskollärare, vilkas sociala position ofta är lokalt betingad, varför de här få utgöra en specialgrupp
 G: studerande.

De olika gruppernas och undergruppernas relativa storlek framgår av följande tabell, som samtidigt registrerar deras bidrag till befälsrekryteringen. Befälet har då även uppdelats på högre och lägre (lägre = gruppchef med stf; högre övriga).

Socialgrupp	Av hela hemvärnet	Av hvbefälet, därav: högre	lägre
a 1	14,5	24	7,75
a 2—5	24	8,5	1,5
S:a A	38,5	32,5	9,25
b 1	2	4	1,5
b 2	6	6	1,25
b 3	22	16	2,5
S:a B	30	26	5,25
c 1	5	9	3,25
c 2	5,5	3	0,5
S:a C	10,5	12	3,75
d 1	3	6	2,5
d 2	5,5	2,5	0,5
S:a D	8,5	8,5	3
e 1	1,25	2,5	1,5
e 2	2,5	3,5	1,5
e 3	2,25	2,5	1
S:a E	6	8,5	4
f 1	1,5	4,5	3,25
f 2	1	3,5	2,5
f 3	1	3	2
S:a F	3,5	11	7,75
S:a G	3	1,5	0,25
S:a A—G	100	100	33,25

Dessa siffror giva bättre än ord en bild av hemvärnets sociala sammansättning inom det undersökta området, absolut sett. Den stora procenten arbetare är påfallande, och omvänt synas samhällets överskikt ganska sparsamt företrädda. Med hänsyn till näringsgren förefaller jordbruket vara starkast representerat. Men en riktig bild kan man naturligtvis endast erhålla genom jämförelse med motsvarande grupper inom befolkningen, och genom viss omräkning av hemvärnsmaterialet har sådan jämförelse kunnat ske.

Av rikets manliga befolkning inom de fem näringsgrenar, som i detta sammanhang äro av intresse, tillhöra 38 % jordbruk med bönor; av hemvärnsmännen 39,5 %. Motsvarande siffror inom näringsgrenen industri och hantverk äro 43 % och 44 % (dock proportionsvis flera hantverkare inom hemvärnets än inom befolkningen); inom handel och samfärd 14,5 % resp. 12 %; inom förvaltningstjänst och fria yrken 4,5 % resp. 4,5 %.

Jämför man i stället med folkräkningens socialklasser (företagare, förvaltningspersonal och arbetarpersonal), får man följande bild: företagare inom befolkningen 23 %, inom hemvärnets 25 % (bland vilka jordbrukarna dominera), förvaltningspersonal (praktiskt taget alla tjänstemän och anställda inom manschettyrken) 13,5 % resp. 12 %, arbetarpersonal 63,5 % resp. 63 % (här ingå medhjälpare familjemedlemmar, d. v. s. framför allt hemmasönerna i jordbruket, vilka måste vara betydligt flera inom hemvärnets än inom befolkningen, eftersom jordbrukarungdomen är mycket kraftigt representerad inom hemvärnets; yngsta åldersgruppen inom vår socialgrupp a 2 utgör 44 % av all ungdom inom det undersökta området och 18 % av hela hemvärnets därstädes!).

Genom dessa jämförelser förskjutes perspektivet avsevärt; man finner, att hemvärnets proportioner nästan exakt motsvara befolkningens. Med andra ord: alla samhällsklasser ha i lika mån anslutit sig till hemvärnets. Viljan att sluta upp kring hembygden och folkhemmets försvar har överallt varit lika stark. Inom vissa samhällsgrupper har en sådan försvarsvilja icke varit någon nyhet; men inom andra innebär den nästan en revolution. Man kunde kanske uttrycka saken så, att alla folkets skikt nu finna landet och dess frihet värda försvar. Drömmen om folkhemmet har förverkligats därhän, att i farans stund alla grupper verkligen känna sig ha ett hem värt att offra för. En sådan tolkning av siffrorna ligger i varje fall nära till hands.

Befällets sociala struktur företer en avvikande bild. Inom hemvärnet finnas 25 % företagare, 12 % förvaltningspersonal, 63 % arbetarpersonal; inom befälet äro motsvarande siffror 44 %, 20 % och 36 %. I vår tabell kan man mera detaljerat avläsa denna förskjutning mot högre befälsprocent inom de högre eller självständigare socialgrupperna.

I viss mån sammanhänger detta med åldersförhållanden. Naturligt nog tillhör majoriteten (61 %) av befälet årsklasserna över värnpliktsåldern, och inom dessa årsklasser har man 78,5 % av alla företagare bland befälet och 59 % av all förvaltningspersonal, men endast 42 % av arbetarpersonalen. Detta innebär att företagare och förvaltningspersonal bliva jämförelsevis starkt representerade bland befälet, särskilt som man strävar att rekrytera befälet ur de »stadiga» folklagen för att såvitt möjligt undvika täta ombyten.

Militär utbildning har också viss betydelse. Undantager man de 7 % av befälet som äro under värnpliktsåldern och alltså ej militärt utbildade, ha av de övriga 15 % varit frikallade, 56 % ha utbildats som meniga och 29 % ha befälsutbildning av något slag. Socialklassen förvaltningspersonal har det relativt största antalet befälsutbildade, vilket naturligtvis inverkar på dess höga befälsprocent. Men det finns också åtskilliga meniga hemvärnsmän med militär befälsutbildning; allmänt utslagsgivande betydelse synes sällunda denna faktor icke ha haft.

Det förhåller sig nog helt enkelt så, att man i första hand tagit hänsyn till vana vid befälsföring i yrket eller snarare vana vid självständigt handlande i allmänhet. Man har spontant utnyttjat naturliga befälssegenskaper, när man ingivit sina förslag till militär myndighet. Obundet av partipolitiska synpunkter eller klasshänsyn har hemvärnet sökt utse de lämpligaste och alltså handlat med sund demokratisk instinkt. Hur känsligt denna instinkt fungerat, framgår kanske bäst av en jämförelse i tabellen mellan b 2 och b 3; skillnaden i befälsprocent dem emellan kan icke betingas av något annat än självständigheten i arbetet.

Vi ha sett hur det sociala överskiktet i grupp F särskilt ofta utnyttjats till befäl. Detta gäller även de kulturellt ledande. Likväl hör man ibland klagomål att »överklassen» är för fåtalig i hemvärnet. Förhåller det sig tilläventyrs så, att man av samhällets ledande skikt helt enkelt kräver större ansvarskänsla och offervilja än av andra? Man begär då m. a. o. statistiskt sett en viss överrepresentation av dessa grupper. Detta torde i så fall vara i över-

ensstämmelse med demokratisk anda, och ur folkrörelsesynpunkt vore särskilt en maximal anslutning av intellektuellt ledande mycket önskvärd — för att icke tala om hur välgörande det skulle vara för dessa personers fysik! Att deras insats som vanliga män i ledet kan vara minst lika värdefull som på befälsposter, behöver egentligen icke sägas.

Denna insats är särskilt påkallad bland hemvärnets ungdomskaror. 40,5 % av hemvärnsmännen äro mellan 16 och 21 år — på landsbygden 42 %, i staden 36,5 %. Stadens lägre ungdomsprocent beror på industri- och verkshemvärnen, som gör de värnpliktigas åldersgrupp därstädes särskilt stor — 38 % mot 21 % på landsbygden. Fyra tusen ungdomar på tio tusen hemvärnsmän — detta betyder, att hemvärdet torde få betraktas som en av våra största manliga ungdomsrörelser. Men det betyder också en skärpning av hemvärnets redan dessförutan svåra befälsproblem. Befälsföring över sådan ungdom kan vara utomordentligt tacksam, och väl genomförd måste den betyda en insats av bestående värde för vårt folk. Själva andan inom ett gott hemvärn är naturligtvis en utmärkt fostrare, men detta utesluter icke behovet av fysiskt och psykiskt välkvalificerade ledare för hemvärnets ungdomskaror. Ledareproblemet är väl gemensamt för alla våra folkrörelser, och torde inom hemvärdet vara lika angeläget ur militär som ur civil synpunkt.

III.

Vågar man profetera om hemvärnets framtid, te sig tre vägar som tänkbara.

Rörelsen kan helt försvinna. Utrustningen kan dragas in och förbanden med vederbörlig honnör upplösas, liksom stödorganisationerna. Alternativt kan tänkas en förpuppning till kommande krig. Punkt vore därmed satt för ett vackert kapitel i det svenska försvarets historia.

Den tredje möjligheten är en utveckling i stil med landstormens: obligatorisk tjänstgöring för vissa kategorier kombinerad med viss frivillig anslutning och verksamhet. Därmed bleve det militära draget i hemvärnets ansikte dominerande. Mot denna lösning sträcka sig långtansfullt många befälhavare, som anfäktats av en frivillig rörelses rekryteringssvårigheter och disciplinära problem. Mycket i hemvärnets arbete skulle efter denna linje bliva klarare och enklare, och det är möjligt att ingen annan väg visar sig framkomlig.

Likväl bestrider väl ingen, att statsmakterna gjorde ett lyckokast, när hemvärdnet uppbyggdes fullständigt frivilligt och därmed på inbördes medborgerligt förtroende. Inkallat genom tvång skulle det ha varit en helt annorlunda organisation. Frivilligheten har givit rörelsen dess bästa egenskaper, dess stridsvilja och offerglädje. Naturligtvis är denna frihet ett irrationellt element, men ett element som väl borde värnas i ett folk som vårt. I samma mån som tvångsmomentet utvecklas, dör någonting i hemvärdnets själ. Även om bördorna därmed fördelas rättvisare, förskjutes hemvärdnet då från den demokratiska urgrunden. Och skulden blir folkets egen, ty hemvärdnsledningen har alltid haft klar blick för denna risk.

Naturligtvis kan det befaras, att hemvärdnet sönderfaller, när dess beredskapsuppgift är löst och freden inträtt. Men jag kan icke släppa tanken, att just då dess folkrörelsesida borde utvecklas. Hemmet behöver icke blott värnas mot militära motståndare; det har massor av andra fiender inom och utom oss själva. Både folkhemmet och privathemmen behöva rörelser, som oberoende av partiskrankor se som sin huvuduppgift att värna deras härd och hålla elden klar och varm. Även om åsiktsgänser av olika art fullt respekteras, kunna plattformar för samarbete kring gemensamma värden knappast verka annat än gott. Vi ville här gärna drömma om hemvärdnet som en sådan plattform i samverkan med andra organisationer, kanske närmast lottarörelsen och Röda korset, vilka båda syfta i samma riktning. I folkrörelsefronten borde dessa utgöra centern.

Det är även sannolikt, att ett hemvärdn i folkrörelsens form verkamt skulle bidra till ett gott förhållande mellan folk och försvar. Till ej ringa del tack vare hemvärdnet uppfattas nu försvarsmakten som en organisk beståndsdel i folkets liv, nödvändig så länge hot utifrån är möjligt. Samtidigt bör hemvärdnet inom försvaret kunna befördra en verklig folkarmés anda. En upplösning av hemvärdnet som en på fri anslutning grundad enhet av folkarmé och folkrörelse skulle efter vår mening innebära en bitter nationell förlust.